

Підгурська В. Ю.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови,
Житомирський державний університет імені Івана Франка;

Голубовська І. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри лінгвометодики та культури фахової мови,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Формування культури наукової мови студентів у процесі вивчення дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)"

У статті висвітлено окремі аспекти проблеми формування культури наукового мовлення майбутніх учителів початкових класів. Розглянуто сутність понять "культура наукової мови", "наукова комунікація", "науковий текст". Окреслено особливості реалізації норм сучасної української літературної мови в науковому стилі, зацентровано увагу на найбільш типових для наукових текстів помилках. Проаналізовано причини порушення мовних норм під час творення наукових текстів. Наголошено на тому, що автор наукового тексту обов'язково має враховувати особливості морфологічних, лексичних, синтаксичних норм літературної мови. Обґрунтовано значущість культури наукової української мови у професійному становленні майбутнього вчителя.

Ключові слова: культура наукового мовлення, науковий текст, наукова комунікація.

Постановка проблеми. Як зазначено в Концепції "Нова українська школа", найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями [3, с. 6].

Відповідно до Концепції відбувається переосмислення структури професійної підготовки фахівців освітньої галузі, здійснюється оновлення й модернізація змісту мовної підготовки майбутніх учителів, зокрема значна увага приділяється формуванню культури наукової мови сучасного спеціаліста. Оскільки професійна діяльність майбутніх учителів перш за все ґрунтується на наукових знаннях, то дотримання норм наукового стилю є важливим показником культури наукової мови. Поняття "культура наукової

мови" трактується О. Семеног як "нормативне застосування наукової мови в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, високий рівень мовнокомунікативної культури" [5, с. 6].

Аналіз останніх досліджень. Відомості про науковий стиль, його призначення, основні функції та мовні особливості знаходимо в науковому доробку І. Білодіда, Н. Ботвиної, П. Дудика, Г. Онуфрієнко, В. Перебийніс, Г. Сагач, І. Чередниченка, Л. Щерби та інших.

Проблема формування культури наукової мови досліджувалася й досліджується багатьма мовознавцями та лінгводидактами (Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Кравець, Л. Мацько, О. Семеног, П. Селігей, О. Сербенська, Л. Симоненко, Л. Струганець та ін.).

Мета статті – визначити актуальні проблеми формування культури наукового мовлення майбутніх учителів початкових класів, розкрити особливості реалізації норм сучасної української літературної мови саме в науковому стилі, зацентувати увагу на окремих аспектах правильності наукового мовлення.

Виклад основного матеріалу. Опанування у вищій мові майбутньої професії полягає у засвоєнні, передусім, наукового стилю в межах обраного фаху. Сприяє цьому має дисципліна "Українська мова (за професійним спрямуванням)", яка забезпечує комунікативну наукову підготовку студентів.

У чинній програмі навчальної дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)" вивченню наукового стилю української мови відведено третій модуль "Наукова комунікація як складова фахової діяльності".

Окреслимо поняття "наукова комунікація". За визначенням Н. Стрішенець, наукова комунікація – взаємодія вчених із питань створення нового наукового знання, що включає діяльність з пошуку інформації для продукування нових ідей, а також сам процес виробництва нового знання й обміну ним між різними вченими [6]. На думку Ю. Сурміна, наукова комунікація включає наукову інформацію, форми комунікації й норми

комунікації [7, с. 15]. Наукова комунікація, в залежності від предмету мовлення, співвідноситься з науковою діяльністю її учасників, їх науковими знаннями та здійснюється через науковий текст.

О. Семенов розглядає науковий текст як "цілісний комунікативний блок, що має чітку, логічну структуру із внутрішньо завершеними частинами (розділами, підрозділами, параграфами тощо), насиченими відповідною термінологією" [5, с. 63]. Науковий текст – це спосіб донесення наукової інформації, результат інтелектуальної праці; він характеризується чіткою внутрішньою організацією, тобто має такі лексико-граматичні та структурні засоби, які роблять його доступним для розуміння, усвідомлення та запам'ятовування інформації.

Ознаками наукового тексту виступають правильність, інформативність, точність, логічність, доказовість, однозначність, аргументація, об'єктивність викладу, інформаційна насиченість, установлення причинно-наслідкових відношень, висновки.

Зупинимось детальніше на такому аспекті культури наукового мовлення, як правильність. Зокрема, розглянемо проблемні моменти, які допоможуть запобігти морфологічним помилкам у наукових текстах.

Морфологічні помилки – це такі ненормативні утворення, що не відповідають формальному вираженню хоча б однієї з граматичних категорій роду, числа, відмінка, ступеня, особи, часу, способу, стану, виду [1, с. 24].

Морфологічні норми наукової мови мають ряд характерних особливостей, розглянемо детальніше окремі з них.

Так, актуальним для наукового стилю є питання вибору роду іменників у назвах професій, звань, посад: за "Українським правописом" (4-те вид., випр. й доп. – К. : Наук. думка, 1994. – 236 с.) вони вживаються в чоловічому роді, наприклад: *директор ННІ педагогіки Валентина Костишина; ректор університету, старший викладач Неля Білобородько*. Однак поступово збільшується кількість професійних назв осіб, які використовуються у формі жіночого роду. Українській мові властиве утворення фемінізованих назв

посад через суфіксальну деривацію. Суфікси: **-к, -иц, -ин** є історично закоріненими та продуктивними. На нашу думку, в наукових текстах варто вживати стосовно жінок цілком нормативні, зафіксовані у словниках професійні назви осіб жіночого роду, наприклад: *аспірантка Галина Стратійчук; мовознавиця Любов Мацько; лідерка партії Юлія Тимошенко.*

Трапляються в наукових текстах й помилки, пов'язані з утворенням форми кличного відмінка. Звертаючись до особи на ім'я та по батькові, обидва іменники ставлять у кличному відмінку: *Світлано Степанівно, дозвольте звернутися; Олександрє Івановичу, поясніть, будь ласка.* У звертаннях, які складаються з двох загальних назв або з першої – загальної, а другої – іменної, обидва слова вживають у кличному відмінку: *пане професоре, добродійко Оксано.*

У наукових текстах не прийнято вживати займенник першої особи однини "я", зазвичай його замінюють займенником "ми". Вважається, що вживання займенника "я" позиціонується як "ігнорування науковою скромністю". Доречніше в таких текстах використовувати безособову форму викладу (*проаналізовано, досліджено, розглянуто*).

Займенники "щось", "дещо", "що-небудь" в силу своєї невизначеності, неконкретності в наукових текстах, як правило, не вживаються. Доречніше замінити їх на вказівні займенники "цей", "такий". Займенник "Ви" вживають в усних й писемних текстах для вияву поваги: *Висловлюємо Вам щиру вдячність; Нам цікаво почути Вашу думку щодо цього питання.*

Значна кількість помилок зумовлена вибором закінчень -а (-я) і -у (-ю) у формі родового відмінка однини іменників чоловічого роду: *елементу (абстрактне), елемента (конкретне); рахунка (документ), рахунку (дія).*

У давальному відмінку можуть уживатися паралельні закінчення іменників: *директору і директорові, добродієві й добродію.* Коли ж поряд знаходиться кілька іменників назв осіб у давальному відмінку, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку вживати

закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а потім – **-у (-ю)**: *Ректорові Царуку Андрію, Леонідовичу, робітникові І. Сташуку.*

Слід уникати й помилок у ступенюванні якісних прикметників. У наукових текстах варто надавати перевагу аналітичним формам вищого та найвищого ступенів. Для утворення найвищого ступеня варто використовувати слова "найбільш", "найменш". У наукових текстах переважають відносні прикметники, що максимально точно вказують на ознаки: *наукова стаття, філологічний журнал, кварталний звіт.*

Переобтяження тексту дієслівними формами на **-ся** є недоречним у науковому стилі. Нагромадження пасивного стану граматично ускладнює науковий текст: *нами використовуються* замість *ми використовуємо*; *підтримується більшістю* замість *підтримують більшість*. Безособові форми дієслова, що закінчується на **-но**, доречно вживати лише в реченнях, де не зазначено виконавця дії: *зіставлено – він зіставив; нагріто – лаборант нагрів.*

У наукових текстах варто уникати дієприкметникових форм теперішнього часу на **-уч(-юч-)**: *копіювальний* замість *копіюючий*, *констатувальний* замість *констатуючий*. Помилковим буде й вживання активних дієприкметників теперішнього часу на вираження ознаки людини за дією. Замість них використовуються описові звороти: *поважаючий себе керівник – керівник, який себе поважає; інформуючий – той, що інформує.*

Не прийнято в наукових текстах використовувати неозначено-кількісні та збірні числівники: *чимало, декілька, кільканадцять, багато, мало, двійко, обоє, обидва*. Варто пам'ятати, що із числівниками *два, три, чотири* іменники вживають у називному відмінку множини: *чотири студенти, два учні*; із числівниками *п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять* – у формі родового відмінка множини: *шість авторефератів, дев'ять зошитів*. Прості кількісні числівники, які не мають посилань на одиниці виміру, у науковому тексті записують словами: *три статті, сім відгуків*; складні й складені кількісні та дробові числівники – цифрами: *19 пробірок, АН-132*. Складені числівники,

що закінчуються одиницею, поєднуються з іменником в однині: *101 студент, 21 регіон, 2031 рік*. У числівниках *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* у непрямих відмінках основа не змінюється: *штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів, близько сімдесяти реципієнтів*.

Особливої уваги в науковому тексті слід приділяти правилам нормативного вживання прийменників. До найчастотніших прикладів порушення морфологічних норм належить неправильне вживання прийменників **при, по, для**. Прийменник **при** можна вживати лише тоді, коли він означає розташування об'єкта поряд з іншим: *їдальня при заводі, спеціалізована вчена рада при університеті*. Вживання прийменника **по** в наукових текстах є нормативним у таких випадках: коли йдеться про місце дії, мету, час, міру, кількість чогось, а також сферу діяльності (*по обіді, по службі, по книжці, по аудиторії*). Прийменник **для** доцільно використовувати в конструкціях, що вказують на призначення предмета, суб'єкта, а також для призначення дії, спричинення іншої дії або досягнення іншої мети: *Буквар для першокласника, зразки для експертизи, шкідливо для здоров'я, реконструкція для відновлення*.

Відхиленням від морфологічних норм буде й неправильне визначення граматичного роду іменників: наприклад, *кандидатська ступінь* замість *кандидатський ступінь*; *благодійна ярмарка* замість *благодійний ярмарок*.

Науковий текст мусить бути максимально нормативним також і з погляду використання лексичних засобів. Лексика наукового стилю характеризується наявністю термінів, абстрактних слів і понять, наукової фразеології. Порушення лексичних норм виявляється у вживанні слова в невласливому йому значенні, у використанні росіянізмів та кальок російських сталих словосполучень; лексичних повторів, тавтології, плеоназмів, мовних штамів, просторічних слів, вульгаризмів, слів-паразитів тощо.

Зупинимося на деяких істотних моментах, що зумовлюють лексичні аномалії. Найчастіше виникають помилки в наукових текстах через

переклад із російської мови українською, на зразок: *насамкінець (отже), в кінці кінців (зрештою), приймати участь* замість *брати участь, завірити підписом* замість *засвідчити підписом* тощо.

П. Селігей радить на лексичному рівні обходитися без запозичень там, де можна скористатися питомим словом [4]. Наприклад: *байдужий, нейтральний* замість *індиферентний*; *рівність, однаковість* замість *паритет*; *винятковий* замість *ексклюзивний*. Запозичена термінологія тільки ускладнює текст, робить його незрозумілим і складним для сприйняття.

Під час написання наукового тексту слід уникати тавтології. Повторення того самого або спільнокоренових слів переобтяжує текст, порушує його милозвучність та емоційно-експресивне сприйняття. Тому варто стежити за тим, аби одне й те саме слово не повторювалося надто часто. Наприклад: *зробити роботу (виконати роботу), користь від використання (вигода від використання.)*

Наукова мова потребує чіткості, лаконічності, однозначності, суворої мовної регламентації і мовна надмірність (плеоназм) свідчать про низький рівень культури мовлення науковця. Наприклад: *народний фольклор (фольклор – народна творчість); відступити назад (відступити – рухатися назад); основний лейтмотив (лейтмотив – основна думка твору).*

Типовим мовним недоліком наукових текстів залишається вживання паронімів. Звукова схожість цих слів нерідко стає каменем спотикання стосовно вживання їх у науковому стилі. Неточне вживання паронімів-термінів може суттєво змінити зміст наукового тексту, тому це явище потребує особливої уваги. Наприклад: *дисконт (фінансовий облік векселів у банку; відсоток, який одержує банк під час обліку векселів) – дискант (високий дитячий голос (хлопців); жир (ліпід – речовина, яку використовує організм для енергетичних і пластичних цілей) – жиро (вид безготівкових розрахунків).*

Синтаксична будова наукового тексту зумовлена "суворою логічною послідовністю викладу, тенденцією до вичерпного обґрунтування,

мотивування, визначення різних важливих підстав, обставин, мети" тощо [2, с. 132].

У наукових текстах, як правило, прямий порядок слів у реченні, переважають складнопідрядні речення з відтінками причини й наслідку, доведення і висновків тощо. Нерідко в наукових текстах зустрічаються речення зі складеним іменним присудком, складовими частинами якого служать дієслова-зв'язки: *бути, називатися, є, вважати за, називатися, визначатися, являти собою, характеризуватися, полягати тощо.* Частотними в наукових текстах також є безособові речення: *переконливо констатувати; слід вказати; дозволяється редагувати; вдається змінити.* Характерну роль у наукових текстах виконують вставлені конструкції, які деталізують, пояснюють попереднє повідомлення: *Можна робити висновки, послуговуючись результатами експерименту.* У текстах наукового стилю для встановлення порівняльних і зіставних відношень використовуються подвійні сполучники не *тільки....але й; як.....так і.* **Як** у розмовному, **так і** в художньому стилі широко використовується емоційно-експресивна лексика.

У наукових текстах зустрічаються помилки, спричинені вживанням однорідних членів речення, що пов'язані з порушенням норм керування (*властивий (кому?) і характерний (для кого?) для рослин родини геранієвих*) та з порушенням дієслівного керування, вживання прийменників й відмінкових форм за зразком російської мови: *на гавайській мові, згідно плану та ін.*

Висновки. Як слушно зауважив І. Кучеренко, без опертя на граматику неможливо навчитися будувати осмислені судження й правильні умовиводи.

Отже, формування й удосконалення культури наукового мовлення студентів – майбутніх учителів початкових класів в умовах стрімкого розвитку науки залишається актуальною проблемою і потребує пильної уваги викладачів вищої школи. Адже вправний мовець упевнено орієнтується в потоці наукової інформації, легко поповнює запас своїх знань та ділитися ними з іншими.

Перспективу для майбутніх досліджень убачаємо у створенні професійно орієнтованих завдань та вправ для формування культури наукового мовлення майбутніх учителів початкових класів.

Література

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 324 с.
2. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 2003. – 432 с.
3. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mon.gov.ua/>.
4. Селігей П. О. Науковий жаргон : основні ознаки та причини появи / П. О. Селігей. – К., 2003. – 56 с.
5. Семенов О. М. Культура наукової української мови : навч. посіб. / О. М. Семенов. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 216 с.
6. Стрішенець Н. В. Наукова комунікація як елемент управління фондом / Н. В. Стрішенець // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : Науковий журнал. – 2009. – № 3. – С. 66–69.
7. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця / Ю. П. Сурмін. – К. : Консорц. із удоскон. менеджмент-освіти в Україні, 2006. – 305 с.

References

1. Babych N. D. Osnovy kultury movlennia / N. D. Babych. – Lviv : Svit, 1990. – 324 s.
2. Babych N. D. Praktychna stylystyka i kultura ukrainskoyi movy / N. D. Babych. – Lviv : Svit, 2003. – 432 s.
3. Kontseptsiiia “Nova ukrayinska shkola” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://mon.gov.ua/>.
4. Selihei P. O. Naukovyy zharhon : osnovni oznaky ta prychnyny poiavy / P. O. Selihei. – K., 2003. – 56 s.
5. Semenoh O. M. Kultura naukovoyi ukrainskoyi movy : navch. posib. / O. M. Semenoh. – K. : VTs «Akademiiia», 2010. – 216 s.
6. Strishenets N. V. Naukova komunikatsiia yak element upravlinnia fondom / N. V. Strishenets // Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia : Naukovyy zhurnal. – 2009. – № 3. – S. 66–69.
7. Surmin Yu. P. Maisternia vchenoho : pidruch. dlia naukovtsia / Yu. P. Surmin. – K. : Konsorts. iz udoskon. menedzhment-osvity v Ukraini, 2006. – 305 s.

В. Ю. Подгурская, кандидат педагогических наук, доцент кафедры лингвометодики и культуры профессионального языка Житомирский государственный университет имени Ивана Франко;

И. В. Голубовская, кандидат филологических наук, доцент кафедры лингвометодики и культуры профессионального языка Житомирский государственный университет имени Ивана Франко.

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ НАУЧНОЙ РЕЧИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ "ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК"

В статье освещены отдельные аспекты проблемы формирования культуры научной речи будущих учителей начальных классов. Рассмотрена сущность понятий "культура научной речи", "научная коммуникация", "научный текст". Охарактеризованы особенности реализации норм современного украинского литературного языка в научном стиле, выделены наиболее типичные для научных текстов ошибки. Проанализированы причины нарушения речевых норм во время создания научных текстов. Подчеркнуто, что автор научного текста обязательно должен учитывать особенности морфологических, лексических, синтаксических норм литературного языка. Обосновано значение культуры научного украинского языка в профессиональном становлении будущего учителя.

Ключевые слова: культура научной речи, научный текст, научная коммуникация.

V. Yu. Pidhurska, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Department of Linguistic Techniques and Culture of Professional Language Zhytomyr Ivan Franko State University;

I. V. Holubovska, Candidate of Philological Sciences, associate professor, Department of Linguistic Techniques and Culture of Professional Language Zhytomyr Ivan Franko State University

FORMATION OF STUDENTS' SCIENTIFIC SPEECH CULTURE IN THE PROCESS OF STUDYING "UKRAINIAN LANGUAGE (FOR PROFESSIONAL PURPOSES)"

The article deals with the problem of scientific speech culture formation of future primary school teachers.

The authors state that mastering the professional language in the higher educational establishment depends primarily on learning the professionally-oriented scientific style of the

language. The course "Ukrainian language for professional purposes" has to facilitate students' communicative scientific preparation. Module 3 "Scientific communication as a component of professional activity" of the academic discipline "Ukrainian language for professional purposes" is dedicated to studying of Ukrainian scientific style.

The notions of "scientific speech culture", "scientific communication", "scientific text" have been analyzed. Peculiarities of realization of modern Ukrainian language literary norms in scientific style are traced, the most typical mistakes of scientific texts are specified.

The article analyzes the reasons for the violation of language norms in the process of scientific text creations. The authors stress on the importance of consideration of morphological, lexical and syntactical literary language norms.

The possible ways of error prevention in scientific texts have been described. Lexical means used in any scientific text should correspond to the norm. Scientific vocabulary is characterized by the usage of terminology, abstract words and notions, scientific idiomatic expressions.

It is stated that the syntactical structure of scientific texts is predetermined by logical continuity of statements, their substantial support, motivation, definition of different important reasons, circumstances, etc.

The importance of the Ukrainian scientific language in the professional formation of future teachers is grounded.

The authors stress that the formation and improvement of scientific speech culture is of great importance for future primary school teachers in the period of rapid scientific development and it requires great attention of teachers of higher educational establishments, as skillful speakers are able to perceive the flow of scientific information, enrich their knowledge and share it with others.

Key words: scientific speech culture, scientific text, scientific communication.